edice PRO RODIČE

GRADA®

Vývoj dětské řeči

krok za krokem

2., aktualizované a doplněné vydání

- Prevence poruch řeči
- Opožděný vývoj
- Lehká mozková dysfunkce a řeč
- Koktavost
- Logopedická péče

Dana Kutálková

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umisťování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

GRADA®

Copyright © Grada Publishing, a.s.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

PaedDr. Dana Kutálková

VÝVOJ DĚTSKÉ ŘEČI KROK ZA KROKEM
2., aktualizované a doplněné vydání

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400
www.grada.cz
jako svou 3880. publikaci

Odpovědný redaktor Zdeněk Kubín
Sazba a zlom Antonín Plicka
Návrh obálky Martina Bártová
Počet stran 136
Vydání 1., 2010

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.
Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

© Grada Publishing, a.s., 2010
Cover Photo © Antonín Plicka

ISBN 978-80-247-3080-6 (tištěná verze)
ISBN 978-80-247-6830-4 (elektronická verze ve formátu)
© Grada Publishing, a.s. 2011

Obsah

Předmluva 7

1 Jak to obyčejně bývá 9
Narodilo se miminko… 9
Dítě začíná mluvit 11
Období otázek 16
Blíží se škola 16

2 Prevence poruch řeči 21
Novorozenec 22
Do půl roku 23
Druhý půlrok 25
První slovo 27
Z monologu dialog 27
Obratnost mluvidel 29
Nosní mandle 31
Zpíváte si doma? 31
Pohádky 32
Období otázek 33
Koktavost 36
Po třetím roce 39
Blíží se škola 45
Jdeme k zápisu 47
První třída 49

3 Když se vyskytnou obtíže 51
Poruchy výslovnosti 51
Opožděný vývoj řeči 61
Koktavost 68

Lehká mozková dysfunkce a řeč 83
Dětské knížky, nebo příručky? 89
Kreslení a psaní 91
Vůbec ne na okraj 97

4 Logopedická péče 99

5 Pár praktických rad na konec 103
Mluvní vzor 105
Smysly 106
Motorika 111
Koordinace 114
Hlas 115
Dýchání 117
Rytmizace 119
Kresba 120
Slovní zásoba 122
Vyjadřovací pohotovost 124
Využití médií 125

Závěr 127

Doporučená literatura 133

Předmluva

Když jsem před několika lety nastoupila do logopedické ambulance na jednom velkém pražském sídlišti, byla jsem dost často zaskočena svéráznými výchovnými metodami některých rodičů, jejich představami o vývoji řeči a o výchově vůbec. Postupně jsem ale zjišťovala, že to, co na první pohled vypadá jako neochota, nezájem a někdy i nedostatek citu, je jen důsledek toho, že rodiče vědí málo nebo skoro nic o vývoji dítěte, o jeho psychologii a potřebách, a proto dělají z neznalosti jednu chybu za druhou.

Na začátku byly besedy a přednášky pro rodiče, postupně vyšla i řada článků v časopisech a novinách. A jak běžel čas, dorůstali sourozenci mých bývalých klientů, maminky je přiváděly a já často v různých obměnách slyšela: „Kdybych tenkrát věděla to, co vím dneska, mohlo být všechno daleko jednodušší." Proto vznikla tahle knížka.

Ráda bych poděkovala své rodině, která někdy pobaveně, někdy rezignovaně, ale v zásadě trpělivě čekala, až maminka dopíše tu knížku a zas jednou něco třeba upeče.

1 Jak to obyčejně bývá

> *U dítěte je jednoduché předepsat neselhávající lék (ačkoliv je jednodušší to říci než udělat), že mladá matka by měla strávit většinu svého času hraním s dítětem; hry se mohou zdát bláznivé bláznům, ale jsou vhodnou výchovou v dětství.*
>
> Konrad Lorenz

> *Záhy se tedy mají otevírat smysly k pozorování věcí, ježto musí po celý život mnoho poznávat a konat…*
>
> J. A. Komenský

„Na počátku bylo slovo…" Řeč je schopnost, která je dána pouze člověku. Její rozvoj je těsně svázán s rozvojem myšlení. To, zda už dítě mluví a jak moc mluví, je proto častým námětem rozhovorů maminek na lavičkách v parku. První slovo je s napětím očekáváno celým příbuzenstvem a první větičky nejsou ani po dlouhých letech zapomenuty. Není sporu, že jde o věc důležitou, ale představy o tom, kdy vlastně má dítě začít mluvit, se často rozcházejí. Jak to tedy vlastně je?

Narodilo se miminko…

Novorozenec jí, spí a nahlas se zatím projevuje jenom pláčem. První křik, kterým většinou dítě ohlašuje svůj příchod na svět (může to být ale také kýchnutí), je zpočátku dost monotónní zvuk, který je podobný samohlásce „á" a kolísá kolem základního tónu naší hudby, kolem komorního a.

Během prvních týdnů života **křik** neznamená, že dítěti něco schází. Je to **reflexní činnost**, směřující k budoucímu používání hlasu. Mezi dětmi jsou značné rozdíly. Některé skoro nepláčí a tráví krátký čas bdělosti pozorováním okolí nebo svých vlastních pěstiček, některé děti probrečí celé dny.

Okolí pokládá obyčejně křik za projev nespokojenosti. Jakmile se dítě ozve, hned je někdo začne konejšit, houpat a pátrat po příčině nářku. To je v pořádku určitě nejméně prvního čtvrt roku, spíš ještě podstatně déle. Dítě svým narozením nedospěje skokem, **první týdny a měsíce života jsou pokračováním nejtěsnějšího soužití s maminkou**. Dítě potřebuje slyšet její hlas, vnímat tlukot jejího srdce. Jisté omezení pohybu (zavinovačkou, šátkem, ve kterém maminka dítě nosí, nebo náručí) vnímá jako jistotu – v břiše taky moc místa nebylo, to si pamatuje moc dobře a nic jiného zatím nezná. Teprve pomalu objevuje další prostor, další předměty, chutě a vůně. Moc novinek najednou přináší pocity nejistoty, strachu a dítě volá mámu, jak jinak než křikem. Křik novorozence tedy nemusí mít žádnou viditelnou příčinu – mokré plenky, hlad nebo žízeň. Až příliš často jde „jen" o volání po přítomnosti někoho blízkého. V jeho náruči, která dává **pocit jistoty**, pak může postupně objevovat svět.

Koncem druhého měsíce se charakter dětského křiku mění. Kromě kňourání, které stále jako dřív začíná **měkkým hlasovým začátkem** (připomínajícím vzdáleně hlásku H), se objevuje i pláč, začínající tvrdě, ostře. Neurčitého kňourání postupně ubývá a je **nahrazeno spokojeným broukáním**. **Pláč s tvrdým hlasovým začátkem** (vzniká prudkým rozražením napjatých hlasivek) se stane signálem, že něco není v pořádku. Kojenec je sice bezbranný drobeček, ale brzo zjistí, že křik spolehlivě přivolá pomoc, a někdy tento fakt začne velmi cílevědomě využívat. Křik, který byl původně jen reflexním dějem, se během doby stane nástrojem vůle.

Období křiku pozvolna přechází do období broukání. Dítě si houká a přitom pohybuje mluvidly jako při sání nebo polykání, proud vzduchu rozráží sevřené rty nebo sliny nahromaděné v krku. Ozývají se pak různé zvuky, některé podobné hláskám či slabikám (např. ba, pa, grr a další).

Časem se naučí měnit i výšku hlasu, takže vzniká dojem prozpěvování.

Nejde zatím o vědomou činnost, ale o **pudovou hru s mluvidly**. Všechny děti na zeměkouli vydávají stejné zvuky, bez ohledu na světadíl a kulturu národa, pudově si broukají i děti od narození hluché. Během dalšího vývoje, kdy dítě začíná napodobovat nejen pohyb a grimasy, ale i slyšené zvuky, ztrácejí se z repertoáru různé mlaskavé zvuky, které nejsou součástí mateřského jazyka (tyto zvuky, tzv. „clics", existují pouze v jazycích některých primitivních národů Afriky a Austrálie).

Dítě už si nebrouká jen samo pro sebe, ale hlasovými projevy reaguje na své okolí. Přichází období **napodobivého žvatlání**. Další rozvoj řeči je závislý na tom, zda využijeme chuť dítěte k navazování kontaktů. Zatím není podstatné, co dítěti říkáme, jako spíš to, jak s dítětem mluvíme. Měli bychom s ním mluvit klidně, zřetelně, ne příliš nahlas. Nemusíme se vyhýbat zdrobnělinám, jistě by znělo divně, kdybychom říkali sedmiměsíčnímu děcku: *„Teď ti dám kaši, pak ti obleču košili a půjdeš do postele."* Neměli bychom ale na dítě šišlat. Dětská schopnost napodobovat je totiž silnější, než si umíme představit, a mohli bychom nevědomky a nechtěně vytvořit základ pro některou z řečových poruch.

Postupně začíná dítě rozumět tomu, co mu povídáme. Zpočátku jsou to jednotlivá slova, vázaná na každodenní děje (jídlo, spaní), postupně začíná chápat i věty. Zatím nerozumí „slovo od slova", reaguje spíš na melodii, gesta, na situaci. Umí-li dítě např. ukázat oči, na pokyn: *„Kde máš ouška?"* ukáže zase na oči. Ke konci prvního roku dítě rozumí řadě výrazů, které se týkají jeho každodenního života, většinou reaguje i na jednoduché slovní výzvy. Např.: *„Ukaž, jak jsi veliký."* Jestliže ve druhé polovině roku dítě přestává žvatlat a nereaguje později na běžné slovní výzvy, je třeba ověřit, zda nejde o poruchu sluchu. Blíží se další důležité období.

Dítě začíná mluvit

První slovo zachytí rodiče obyčejně **kolem prvního roku**. Někdy je zcela zřetelné, někdy mu rozumí jen maminka. Jen málokdy je to slovo máma. Nejčastěji jsou to citoslovce a slova zvukomalebná – *bum, ham, tůtů, pá, haf.* Méně často se jako první objeví slovo dvouslabičné (*auto, bába*).

Dítě má chuť „si povídat". Je třeba toho využít. Pojmenovávat předměty, které dítě obklopují, na které si může sáhnout, které si může ochutnat. V této době už jsou položeny základy mateřského jazyka. Základy melodie, mimiky, gestikulace, základy používání hlasu.

Je čas na **první knížky** – leporela z tvrdých kartonů a omyvatelné skládací knížky. Dosud jsme se omezovali na popisování obrázku a chtěli jsme, aby nám na požádání dítě něco ukázalo. (*To je auto. Kde je auto?*) Nyní se už můžeme i zeptat: *Co je to? Auto.*

Jednoslovné označení (*„haf"*) **zastupuje zatím větu.** Podle toho, jak slabiku dítě vysloví, může znamenat: To je pes. Nebo: Ten pes štěká, slyším pejska apod. Je na dospělém, aby větu, kterou dítě vyjádřilo jedním výrazem s příslušným doprovodem melodie a gesta, doplnil (*haf! – ano, tam štěká pes*).

Kolem druhého roku už obyčejně dítě mluví v jednoduchých větách. Jsou ještě neobratné (*Táto, taň, patiti = ťapy ťapy: vstávej, půjdeme ven*), mívají někdy svérázný slovosled (*umejt luce, žíkala máma, ve vodě*), gramatické tvary si dítě tvoří analogicky na základě podobnosti (*půjdeme k dědečkovi a babičkovi*), některá slova dosti vytrvale komolí a „strefuje se" do správných tvarů (kolik podob už mělo slovo lokomotiva) nebo vytváří slova nová, nemá-li po ruce správný výraz (*éro-lívanec* byl výraz pro vrtulník).

Pro toho, kdo se dítěti s radostí věnuje, je dětská řeč v období mezi druhým a třetím rokem věku zdrojem stálého potěšení. Skoro denně přibývají nové výrazy, nové říkanky, dítě často vyhledává příležitost k popovídání, dětské vyjadřování má svůj neopakovatelný půvab. I když nás už někdy bolí hlava, je dobře vydržet a trpělivě si s dítětem povídat. Další rozvoj řeči je závislý na tom, zda se dospělí budou dítěti věnovat, nebo zda se rozhovory omezí jen na povely, příkazy, zákazy a hubování.

Může se stát, že vývoj neprobíhá „podle pravidel". Není třeba hned propadat panice. **Chlapci začínají dost často mluvit později než dívky**, slova se objeví někdy kolem druhého roku, i později. Někdy je určité opoždění vývoje řeči rodové, jindy zase po dlouho očekávaném prvním slově následují velmi rychle věty a vývoj se vyrovná.

Pokud se ale řeč dítěte do tří let nerozvíjí dostatečně, slovní zásoba se nerozšiřuje, nebo pokud dítě nejeví zájem o mluvní kontakt, je už třeba ověřit, zda jde jen o prodloužené období tzv. **fyziologické nemluvnosti**, nebo zda má nedostatečný rozvoj řeči jinou příčinu.

Mezi dětmi jsou značné rozdíly nejen v tom, jak rychle se zvětšuje jejich slovní zásoba, ale i **ve schopnosti správně vyslovovat**. Zatímco některé dítě vyslovuje poměrně zřetelně od začátku, jiné mluví tak, že „mu není slovo rozumět".

Nejčastěji se jako první objevují hlásky, které se tvoří pomocí rtů (P, B, M). I první žvatlání je často nejpodobnější slabikám *papa, baba*. Potíže nedělají obyčejně ani hlásky T, D, N, kdy se špička jazyka opírá o hrbol nad horními zuby. Hláska T a D často také nahrazuje souhlásky K, G (*kamínek – tamínet*). Když už se dítě naučí některou hlásku, určitý čas ji ještě zaměňuje (*tolečto – kolečto – kolečko*).

Děti do tří let dost často neumějí také sykavky C, S, Z. I tyto hlásky bývají nejčastěji nahrazovány hláskou T (*husa – huta, tyntá nebo tynká – cinká*). Pro některé děti jsou velmi obtížné hlásky Č, Š, Ž. Nahrazují je obvykle hláskou Ť (*kočka číhá – toťtaťihá*) nebo je vynechávají (*šaty – aty*).

Během vývoje se sykavky neobjeví najednou, ale postupně. První bývá nejčastěji hláska S (*čepice – tepise*). Vývoj výslovnosti je zcela individuální. Někdy dítě umí přesně C, S, Z a používá je i tam, kam patří Č, Š, Ž, jindy naopak (*sůl – šůl*), což rodiče většinou charakterizují jako šišlání. Často dítě zpočátku používá všude sykavky, které jsou zvukově někde na půl cesty mezi S a Š, a teprve během dalšího vývoje dojde k jejich odlišení.

Vezmeme-li v úvahu, že sykavky spolu s hláskou K patří k nejčastějším českým hláskám, pochopíme, proč je řeč malého dítěte, které všechny tyto hlásky nahrazuje zatím hláskou T, tak obtížně srozumitelná. Zkuste si např. „přeložit" písničku Skákal pes přes oves, z první řádky zbude správně jen P, V a samohlásky.

A to jsme zdaleka nevyjmenovali všechna úskalí, která dítě ve věku kolem tří let překonává. Ť, Ď, Ň bývají často vyslovovány tvrdě (*hodinky – hodyn-*

ky). A hlásky R a Ř? Ty umí tříleté dítě opravdu jen výjimečně. Stejně jako L jsou to hlásky artikulačně nejobtížnější.

V tomto věku už můžeme najít počátky špatných návyků, které časem vedou k vadné výslovnosti. Nejčastěji si děti začínají šlapat na jazyk. Někdy si také všimnou, že existuje hláska R, která tak krásně vrčí, a začnou ji zkoušet. Protože ale málokteré dítě je v tomto věku už tak obratné, aby dokázalo rozkmitat špičku jazyka, ozývá se většinou zadní „francouzské" R, dítě začíná ráčkovat. Je třeba vhodně zasáhnout, aby se často náhodný zvuk neupevnil.

Maminky většinou děti podezírají, že se dost nesnaží, a argumentují tím, že dítě v jednom slově hlásku řekne dobře a v jiném tutéž hlásku neřekne (*„On už řekne kyblík správně, ale kočičta říká pořád."*). Je to ale úplně normální. Postupně začne dítě hlásky používat i ve slovech obtížnějších, nejen na začátku, ale i uprostřed a na konci slov, v různých hláskových kombinacích. Některé děti jsou trošku pomalejší nebo méně obratné, ale v tomto věku je opravdu nemůžeme podezřívat z lenosti nebo z nedostatku snahy. A pokud odmítají mluvit, ztrácejí zájem o řeč, pak někde udělali chybu spíš dospělí.

Ve třech letech děti dokážou vyslovit správně hodně hlásek, zatím je ale ještě někdy zaměňují. Sykavky se začínají jen zvolna upevňovat, hlásky L, R, Ř jsou výjimkou. Většinou je děti vynechávají nebo je nahradí jinou, artikulačně podobnou hláskou. Pokud mají aspoň průměrnou slovní zásobu, domluví se už prakticky bez potíží.

Jsou ale stejně staré děti, u nichž se řeč teprve začíná rozvíjet, objevují se první, s námahou tvořené věty, řeč je vzhledem k neobratné výslovnosti obtížně srozumitelná. Přesto zpoždění časem většina z nich dožene.

Ve věku **kolem tří let** může snadno vzniknout závažná porucha řeči, **koktavost**. Děti si osvojují spousty nových slov, chtějí je také používat, ale v rozhodující chvíli si nemohou honem vzpomenout na správný výraz, zarazí se, opakují první slabiky, někdy jakoby nemohou z místa. Jindy použijí nepřípadný výraz nebo slovo zkomolí, maminka se začne smát a dítě neví proč. Ztrácí jistotu, zadrhává se. Vhodnými výchovnými postupy lze

toto kritické období překlenout a obtíže zmizí beze stopy. Nesprávný přístup ale může problémy prohlubovat, takže původně běžné vývojové potíže se stupňují.

Dítě méně obratné zase rodina často srovnává s úspěšnějším sourozencem nebo s dětmi z okolí. Nutí dítě, aby se víc snažilo, „učí" ho podle knížek pro příslušný věk, aby ostatní dohnalo. Leckdy je dítě i terčem posměchu. Přetěžování vývojově nezralé funkce, tj. řeči, a nepříjemné pocity při mluvení často vedou ke koktavosti.

Další okolnost, která může ve věku tří let komplikovat vývoj řeči, je tzv. **nosní mandle**. Je to zbytnělá sliznice v nosohltanu, která zužuje nebo zcela uzavře průchod vzduchu nosem. Dítě dýchá ústy, v noci i chrápe. Ráno působí unaveně, jako při stálé rýmě. Zavřeme-li mu ve spánku pusu, začne se vrtět, budí se a pusu znovu otvírá, protože nemůže dostatečně dýchat. Ve dne ukládá jazýček obvykle na dolní zuby, někdy i z pusy ven. Proto si děti se zvětšenou nosní mandlí dost často šlapou na jazyk. Špatné větrání dutin způsobené omezeným dýcháním nahrává infekcím a dítě bývá často nemocné. Pokud se situace neřeší, dítě se hůře rozvíjí tělesně, duševní vývoj se zpomaluje, a zaostává za ostatními. Dříve tyto děti často končívaly i ve zvláštních školách.

Jistě jste si všimli, že část věnovaná tříletým dětem je obsáhlá a hemží se výrazy „obvykle, většinou, nejčastěji, obyčejně". V tomto věku platí totiž jen velmi obecná pravidla, která upozorňují, jak vývoj ve většině případů postupuje. Každé dítě je jiné, a je proto třeba posuzovat jeho vývoj celkově. Někde je napřed, někde trochu zaostává, může se vyvíjet i poněkud jiným tempem než sourozenci. A přitom nelze říct, že se vyvíjí nesprávně. Je přímo škodlivé, snaží-li se rodiče, aby se dítě „vešlo do tabulek", a vývoj urychlují. Stejně nesprávné je ale spoléhat se jen na přírodu. Další roky ukážou, zda jsme se dítěti věnovali přiměřeně.

Období otázek

Kdo nezažil období otázek na vlastní kůži, nedovede si představit, jak je to vyčerpávající. Trpělivost rodičů i dalších dospělých je podrobena zatěžkávací zkoušce.

Nejen že se dítě vyptává na věci, které nezná, a chce vysvětlení. Ptá se opakovaně i na věci dávno známé a chce slyšet znovu a znovu stejnou odpověď jako předtím.

Období otázek „a proč?" přichází v době mezi třetím a čtvrtým rokem, vždycky po období otázek „co je to?". **Dítě se nechce už jen cosi nového dozvědět, chce si především popovídat.** Proto je ochotno ptát se stokrát na totéž a brát jako odpověď i ono okřídlené „pro slepičí kvoč".

Někdy se na roztodivné dotazy odpovídá dost těžko, obtížně hledáme věku přiměřené vysvětlení. Nevymlouvejte se ale, že vás bolí hlava nebo že nemáte čas. Snažte se vydržet a odpovídejte pravdivě a trpělivě. Nedostává-li dítě na své otázky odpověď, oslabuje to jeho chuť komunikovat, přistihne-li vás při lži, ztrácíte jeho důvěru. A nemáte-li už sílu čelit přívalu otázek, nabídněte dítěti nějakou zajímavou činnost. Budiž vám útěchou, že máte zvídavé dítě. Když se totiž dítě neptá, je to přinejmenším podezřelé a je třeba pátrat po příčině nedostatečného zájmu o mluvní kontakt.

Blíží se škola

Po čtvrtém roce věku se slovní zásoba už spontánně zvětšuje, rozšiřuje se oblast zájmů. Dítě slušně a většinou i rádo kreslí, má zájem o básničky a písničky. Má také dobrou mechanickou paměť, snadno se učí zpaměti, má zálibu v rýmech a rytmu. Málokdy ale recituje básničku tzv. s přednesem. Většinou si ji rytmizuje, někdy ji i doprovází tleskáním, poskakováním. V moderní tvorbě pro děti se dost často stává, že rým nebo rytmus básničky není zcela pravidelný. Dítě si proto spontánně slovo vymění za jiné, které do rýmu lépe zapadá, a je mu jedno, že smysl textu poněkud

utrpěl. Stejně si vylepší i rytmus tak, aby byl zcela pravidelný. Leckdy také rytmizuje a veršuje na náhodně zaslechnutá slova.

Příklad: Matka se v rozhovoru s kamarádkou zmínila o kolegyni Majdě. Dítě, zdánlivě zabrané do hry, si začalo rýmovat: „Majda, pajda, rajda," což se málem stalo příčinou nedorozumění.

I běžná sdělení dovedou děti převést do rytmizovaného skandování, doprovázeného většinou poskakováním a tleskáním (*„Půjdeme se kou-pat."*). Z tohoto období také obvykle pochází řada dětských výroků, které rodině zůstanou v paměti pro svou nezdolnou logiku.

Příklad z beletrie:

Musel jsem Evu uklidňovat: „Není to nebezpečná pistolka. Vždyť se to prodává v hračkářství. Je to vyzkoušená věc, jinak by to nesmělo na pult. Obyčejný kámen je daleko nebezpečnější než tahle hračička. Každým předmětem se Matýsek může praštit do oka, suchým rohlíkem, telefonním seznamem, řapíkem lopuchového listu… Koneckonců, jak by se mohl střelit do oka! Do hlavně nabité pistole se dívá jenom magor."

„Táto, ono se to nějak zaseklo," řekl do toho Matýsek. „Ukaž! Co by se mohlo zaseknout? Pistolka je prázdná!"

Otáčel jsem bubínkem a zdálo se, že všechny komory jsou skutečně prázdné. Eva chvilku přihlížela, a pak znechuceně odešla do kuchyně a něco tam bručela.

„Není prázdná! Jeden náboj tam určitě zbyl."

„Třetí uvízl v hlavni," podotkl jsem a vzápětí se zachoval jako ten blb z knihy Thompsona Setona Dva divoši, který „nevěděl, že puška je nabitá" – podíval jsem se dovnitř, náboj se uvolnil a trefil mě čile a přesně.

„Táta se střelil do oka!" volal Matýsek radostně.

„Já to říkala. Já to věděla! Ta věc půjde okamžitě z domu."

Marně jsem vysvětloval, že oko nebolí, že je to dokonce příjemné, že oko se slzami čistí a že prokrvení zostřuje zrak.

„Proč bys vyhazovala mou hračku, když se do oka střelil táta?"

„Mohl by ses taky střelit."

„Jsem opatrný. Do hlavně nabité pistole se dívá jenom magor."

„Jak to mluvíš o tátovi?"

„To říkal táta. Viď, že jsi to říkal?"

„Říkal," přisvědčil jsem. „Do hlavně se dívá jenom magor."

„Tohle není žádná výchova a já s tím nesouhlasím," prohlásila Eva.

„Výchova je strašná otrava," řekl Matýsek.

(O. Neff: Klukoviny a tátoviny)

Po čtvrtém roce se ustaluje výslovnost řady hlásek. Kromě hlásek L, R, Ř už dítě většinou umí vyslovit všechny. Pokud ale někdy ještě hlásky nahrazuje jinými nebo je zaměňuje, nevadí. Jestli ale **začíná používat hlásky vadné, je čas zahájit nenápadnou úpravu výslovnosti**. Zatím jen hrou, ale už pod odborným vedením.

Po pátém roce je třeba zahájit logopedickou péči v každém případě, aby dítě šlo do školy pokud možno se správnou výslovností.

Během posledního předškolního roku se základní vyjadřovací návyky upevňují. **Schopnost samostatně se vyjadřovat** je přímo úměrná tomu, jak se dospělí dítěti věnovali. A tak jsou mezi předškolními dětmi velké rozdíly. Některé dokážou vyprávět jednoduchou pohádku, jiné mají potíže, mají-li říci, co před chvílí dělaly ve školce. Jedny komunikují bez zábran, pro jiné je mluvní kontakt s dospělými stálým zdrojem napětí.

Dítě přichází na svět vybavené vlohami, které mu dala příroda. Přichází do rodiny, která tyto vlohy může svým působením využít na maximum, ale taky je může promarnit.

S rodiči je to jako s dětmi. Někteří chápou potřeby dítěte přirozeně, spontánně volí ty nejvhodnější postupy, aby dítěti během vývoje pomohli, dítě a jeho nápady jsou pro ně zdrojem radosti. Jiní se teprve musí učit porozumět dětem, jejich potřebám a způsobu myšlení, musí v sobě teprve obnovit dědictví, předávané po staletí z generace na generaci, dnes zasuté „moderním" způsobem života a několika generacemi kolektivní výchovy.

Pokusme se tedy společně, krok za krokem, znovu projít všechny etapy rozvoje dětské řeči, hledat způsoby, jak se vyhnout rizikům a najít cestu, jak dosáhnout co nejlepších výsledků.

